

Borbe u kojima je zaslužena pohvala Vrhovnog komandanta

(7. januar - 31. januar 1944)

Posljednjeg dana 1943. godine, dok se glavnina 1. brigade odmarala (uz svestranu obuku) u selima kod Bugojna, a njen Drugi bataljon bio na osiguranju Jajca, Peti bosanski korpus s dvije brigade Prvog proleterskog korpusa je ušao u dvodnevne borbe za Banja Luku. No, budući da su neprijatelju stigla pojačanja - snage prethodno planirane za operacije protiv jedinica NOVJ zapadno od rijeke Bosne - bitka za Banja Luku je uveče 2. januara obustavljena. Grenadirski pukovi, 901. oklopni i 92. motorizirani, koji su slavonskom prugom prevezeni iz istočne Bosne, te 1. brdska i 373. legionarska divizija s brojnim kvislinškim jedinicama, i ustaškim i četničkim, nastupaju iz Banja Luke u smjeru jugozapada, juga i jugoistoka.

Kad je počela ta njemačka operacija, Vrhovni štab je donio plan o skorom povlačenju iz Jajca. Vrhovni komandant s najbližim saradnicima i operativnim odjeljenjem VŠ, kao i članovi cingio-američke vojne misije, povukli bi se u teško pristupačnu planinsku zonu jugozapadno od Mrkonjić-Grada, kod željezničke stanice srnetičke uskotračne pruge Potoci. O povlačenju u Potoke odlučeno je uveče 6. januara. Tada je 1, 3. i 4. bataljonu 1. ličke brigade naređeno da se na najbrži način prebace na položaje sjeverno od Mrkonjića i da pojačaju naše snage, koje su zatvarale puteve od Banja Luke prema Mrkonjić-Gradu i Jajcu. Tamo je, najbliže Mrkonjić-Gradu, poslije napada na Banju Luku, raspoređena 3. lička brigada, kojoj je bilo naređeno »da spriječi eventualni prodor neprijatelja (od Banje Luke) u pravcu Medna - Mlinište, i da aktivno djeluje na neprijateljskoj komunikaciji Mrkonjić - Čađavica«.⁹⁰⁶¹ Na položajima sjeveroistočno od drumu Mrkonjić-Grad - Čađavica, bila je i 3. krajiška, a prema Sitnici i dolini Sane 13. krajiške brigada.

U noći 6. i 7. januara, u 2 sata, u štab 1. proleterskog korpusa u Jajcu su pozvani komandant i politički komesar bataljona »Pekiša Vukšan« Đuro Radovanac i Janko Dimić Pop: komandant korpusa Koča Popović im je naredio da se sa svim dijelovima bataljona odmah ukrcaju u kamione kako bi prije jutra zaposjeli položaje u rajonu raskrsnice puteva Mrkonjić-Grad - Čađavica i Mrkonjić-Grad - Mlinište - Glamoč (Rogolje i Debela međa). Istovremeno, iza ponoći, naređenje za pokret je preneseno i ostalim bataljonima 1. brigade u Bugojnu, tako da su svi u cik zore ukrcani u vagone uskotračne pruge. Četvrti bataljon, komesar i operativni oficir brigade su se zadržali u Bugojnu, kako bi sačekali i na daljem putu osiguravali divizijsku bolnicu.

Poslije 2. bataljona prema neprijatelju, koji je nastupao od Banje Luke, komandant brigade Milan Dimić je poveo 3. bataljon. Prvi bata-

ljon, bez čete koja je otišla kao osiguranje Vrhovnog štaba prema Šipovu, najduže se zadržao u Jajcu, sa štabom divizije i zamjenicima komandanta i komesara brigade. Komandanta divizije je Koča Popović u Jajcu obavijestio - što piše Đoko Jovanić - »da se pred našom (Trećom) brigadom nalazi 3. krajiška proleterska i još neke krajiške jedinice«. Kad je štab divizije s tri čete krtijaša krenuo iz Jajca prema Jezero, gdje će se odvojiti od krtijaša (štab je išao pravcem Jezero - Šipovo, a 1. bataljon pravcem Jezero - Mrkonjić-Grad), njemački 92. motorizirani puk je već bio prošao kroz raspored krajiških jedinica i u Podbrdu, na položajima između raskrsnice puteva za Mliništa i Mrkonjić prema Čadavici, došao je u borbeni doticaj s 2. bataljonom »Pekiša Vuksan«.⁹⁰⁷ Komesar 3. brigade Milan Basta je zapamtio da je neprijatelj »poslije kraće borbe zbacio 2. bataljon I brigade s komunikacije« i da je »oko 12 časova« 8. januara izbio u Mrkonjić-Grad. Takvi podaci su uneseni i u operacijski dnevnik štaba divizije. Međutim, mnogi borci, a posebno komesar 2. bataljona Janko Dimić Pop, pamte da su okršaji s najisturenijim dijelovima njemačkog motoriziranog puka zametnuti već 7. januara. Uvijek oprezan, Đuro Radovanac je - što pamte i on i Janko Dimić - s položaja Podbrdo poslao izviđačku patrolu, ali ta se patrola nije vratila.⁹⁰⁸ Borba u rajonu Podbrda se rasplamsala popodne 7. januara. Osim izvidničke grupe, 2. bataljon je izgubio još dva borca.

Uveče 7. januara položaja kod raskrsnice 2. bataljon je prepustio dijelovima 3. krajiške brigade. To povlačenje 2. bataljona u štabu divizije neće biti shvaćeno kao nešto nužno, baš kao što neće biti razumijevanja ni za povlačenje (8. januara) s položaja na Rogoljama, gdje je 2. bataljon imao dvojicu poginulih i desetak ranjenih. »Mi smo se dva dana kako smo znali i umijeli, a umjeli smo i znali smo, nosili s jakim neprijateljem, i popustili smo kad bi i tvrdi od nas popustili« - tvrdio je kasnije komandant 2. bataljona Đuro Radovanac.

Kad je čelo njemačkog 92. motoriziranog puka ulazilo u Mrkonjić 3. bataljon »Božidar Adžija« je već bio zaposjeo dominantne položaje na Oruglom brdu nad Mrkonjićem. Baš tad je uspostavljena telefonska veza između Jezera i Mrkonjić-Grada, ali se u kratkom razgovoru malo saznalo o situaciji. U svakom slučaju, u štabu divizije su procijenili da tri čete krtijaša treba da zaposjednu položaje nad cestom u rajonu Jezera.⁹⁰⁹

⁹⁰⁷) Milan Basta, Divizija u VI ofanzivi, Zb. *Sesta proleterska divizija*, 224-242

⁹⁰⁸) Izjava Janka Dimića, Beograd 17. decembra 1965; autorska zbirka

⁹⁰⁹) Zamjenik komesara brigade Simo Mrda će o tome u aprilu 1944. pisati opširan izvještaj: »... Doznao sam od komandanta divizije druga Đoke Jovanića i politkoma druga Mutapa da je neprijatelj - Nijemci - krenuo od Banja Luke prema Mrkonjić-Gradu. Ja sam htio pošto-poto da se sastanem sa komandantom i komesarom I brigade, koji su se nalazili negdje oko Mrkonjić-Grada sa dva bataljona I brigade (Bogde Vujnović je bio na drugom sektoru - op. J.P.). Na moje namjere da idem u brigadu, tj. komandantu i komesaru, rekao mi je komandant divizije drug Đoko da nije zgodno da idem cestom i da Nijemci prodiru sa tenkovima, te da mogu pasti u nepriliku. Ja sam po tome odlučio da ne idem gore (za Mrkonjić), već da ostanem sa 1. bataljonom 'Marko Orešković', gdje se nalazio zamjenik komandanta brigade. Ispred mosta kod Jezera na cesti nalazio se telefon inžinjerijske čete VI divizije, gdje je bio i komesar divizije, i otišao sam do tog telefona da se razgovorim sa komandantom brigade i komesarom I brigade. Tu sam razgovarao ukratko sa komandantom brigade drugom Milanom Dimićem i rekao sam mu da sam stigao sa 1. bataljonom u Jezero, gdje ćemo zauzeti položaj oko ceste po naređenju štaba divizije. Ko-

Telefonska veza Mrkonjić-Jezero je presječena u trenu kad njemačka motorizacija ulazi u Mrkonjić-Grad, a vješto vođene grupe skijaša, zagnutih bijelim plaktama, izbijaju u zaleđe rasporeda »Božidara Adžije«. O zbivanjima na Oraglom brdu imamo samo redak zapis u dnevniku skojevskog sekretara 3. bataljona Velje Damjanovića »Borba. Odstupamo za Šibovo«. U politodjelu divizije će steći dojam da su i »Pekiša Vuksan«, a zatim i »Božidar Adžija« 8. januara »napuštali položaje ne primajući borbu s neprijateljem, bez odobrenja Štaba brigade.⁹¹⁰ Međutim, s 3. bataljonom je bio komandant brigade i nije logično vjerovati da su Branko Rađenović, Gojko Milekić, Nikica Kleut i Nikica Grković bez dogovora s njim donijeli odluku da se bataljon, ugrožen izbijanjem skijaša u zaleđe svog rasporeda, povuče u planinske predjele jugozapadno od Mrkonjić-Grada, u rejonu sela Šibovo.

Nezaustavljani u Mrkonjić-Gradu, njemački tenkovi su produžili prema Jezeru i Jajcu. Skijaška odeljenja su nastupala zasnježenim planinskim predjelima s obje strane ceste.

Bilo je vedro, pomalo vjetrovito.

Njemačka avijacija je čitavog dana aktivna.

»Nama nitko nije dao do znanja da idemo direktno u susret njemačkoj motorizaciji« - tvrdi Jovo Bursać. Također je, kaže, »kasnije čuo« da se (između Mrđe i Rakića) govorilo o zauzimanju položaja nad cestom, ali ništa od toga nije preneseno štabu L bataljona. Bataljon je, s grupom konjanika na čelu kolone, marširao komotno, lišen pomisli o mogućoj opasnosti. Zbog toga će, u kasnijim analizama, biti kritikovan zamjenik komandanta birgade, ali će i za štab bataljona biti rečeno kako je popodne 8. januara bio »aljkav u pogledu postavljanja barikada na cesti«.⁹¹¹

Kad je čelo kolone »Marka Oreškovića« izbilo na Jošavkin most između Čirovca i Dumezlija u rajonu razbacanog planinskog sela Majdan, zamjenik komesara bataljona Jovo Marčetić je opazio tenkove. Brektanje se nije ranije čulo zbog toga što su stalno nadlijetali avioni. Bataljon je bio strahovito iznenađen; bit će kazano »zbog nebudnosti štabova«, ⁹¹² Na skojevim sastancima u svim bataljonima će biti rečeno da se »kod 1. bataljona vodila ogorčena borba oko zastave«.⁹¹³ Da li su prisutni rukovodioci pokazali i u onoj teškoj situaciji najpotpuniju pribranost 1 »izdali naređenje usmeno da bataljon skreće lijevo u šumu«, kako

marsdant I brigade mi je jedino rekao sa posljednjom rečenicom da su Nijemci sa prednjim dijelovima motorizacije prišli pred sami Mrkonjić-Grad i da ulaze u grad. Poslije toga nisam mogao dobiti vezu sa komandantom i komesarom I brigade. U tom momentu stigao je zamjenik komandanta drug Dragan Rakić sa 1. bataljonom od Jajca do Jezera.. Rakiću je Mrda - piše Mrda rekao da je »dobio usmeno naređenje od komandanta divizije za posjedanje položaja sa bataljonom na kotama kod samog Jezera i naročito zatvaranje puta koji vodi od Jajca preko Jezera lijevo« za Šipovo, kamo se zaputio štab divizije. (AVII, Mrdino pismo aprila 1944. divizijskom komitetu, stari reg. br. 6539)

⁹¹⁰⁾ Dokumenti centralnih organa KPJ, *NOR i revolucija 1941-1945*, knj. 15, 271

⁹¹¹⁾ Dragoslav Mutapović Mutap, Komesarovi zapisi, neobjavljeni rukopis dnevnčkih bilježaka, prepis str. 9, original kod Mutapovića (dalje: Mutapović)

⁹¹²⁾ Dokumenti centralnih organa, knj. 15, 271

⁹¹³⁾ Veljko Dimić, ratne dnevničke bilješke

to tvrdi Simo Mrda, ili su se borci snalazili kako su znali i umjeli, nije utvrđivano. Tko god je stigao počeo je bježati kroz snijeg uz padine Lisine, zapadno od ceste. U operacijskom dnevniku štaba divizije podatak o tome je krajnje sažet: »Bataljoni I brigade vodili borbu i imali su 17 mrtvih, nestalih i zarobljenih«. Prema Milošu Čankoviću, 1. bataljon je imao 8 poginulih i 6 ranjenih.⁹¹⁴⁾ nestale, to jest zarobljene, Čanković u svom dnevniku ne spominje.⁹¹⁵⁾ Sigurno je da je bio zarobljen zamjenik komesara brigade, sekretar KPJ u diviziji, Simo Mrda.⁹¹⁶⁾ Da li je još netko zarobljen, ne zna se, no ako se to dogodilo - nitko osim Mrde nije zamijenjen.

Katastrofa je, ipak, izbjegnuta. Nikad se ranije ni jedna jedinica 1. brigade nije našla u tako teškoj, gotovo bezizlaznoj situaciji. Zahvaljujući mnogostrukim sposobnostima krtijaša, pri čemu je posebno do izražaja došla njihova prisebnost, njemački tenkisti i smučari nisu 1. bataljonu nanijeli veće gubitke. Iako se bataljon našao na direktnom udaru tenkova, istovremeno s obje strane ceste okružen skijašima - automatičarima, borci su tako snalažljivo reagirali da ih je samo 14 izbačeno iz stroja, najviše iz 3. čete, koja je u koloni nastupala između 2. i 4. mitraljeske. Borac 2. čete Nikola Obradović pamti da je »napred, ispred svih« išao »atletski razvijeni zastavničar Dragan Brkljač« i da su opazili tenkove kad su prolazili mimo neke dvije zgrade. Nijemci su iz tenkova osuli žestoku vatru po koloni. »Ne vidjeh kad pade veliki Dragutin

MRJ, 433.III.3/303

⁹¹⁵⁾ Utvrđeno je - mada ni ovo nije definitivno da su 8. januara između Mrkonjić-Grada i Jajca, uglavnom kod Jezera, poginuli: barjaktar 1. bataljona Dragan Brkljač, zamjenik komesara 3. čete Stevo Bokan, vodnici Dušan Bokan i Rade SvUar, dvojica Talijana Renato Debono i Franco Barboni, te Ilija Mirković, Andrija Jakšić, Dušan Bokan, Jovo Batinica, braća Luka i Dane Petrović, Milan Žeželj, Frane Ljubičić, Đuro Đilas, Dane Zorić i Dmitar Petković.

⁹¹⁶⁾ Izdajući »naređenje usmeno da bataljon skreće ulijevo u šumu«, i Mrda, i zamjenik komandanta brigade Dragan Rakić, i obavještajni oficir brigade Nikola Đurđević, uzmiču - kako to piše Mrda - »kroz neku dragu na lijevu stranu ceste« prema zaseoku Kovačevac. S nekog brežuljka osmatraju neprijatelja »koji je prolazio cestom i već je počeo da tuče iz topova i bacača i mitraljeskom vatrom po šumi, kuda je bataljon odstupao uz brdo«. Poslije 15 minuta Mrda je, piše, »predložio drugovima da treba ići gore« uz Lisinu, ali Rakić i Đurđević »nisu na to ništa odgovorili«, već su Mrdu ostavili, a sami se - tvrdi Mrda - izgubili u šumi. Mrda mada predlaže da se odstupa, začudo ostaje »na toj koti da osmotrim neprijatelja«. A i umorio se, kaže, »jer je velika strana (strmina) kuda sam se kretao i snijeg preko 60 cm, a i inače noge me vrlo slabo služe, proširenje vena na desnoj naročito, i reumatizam«. U tom dijelu svjedočenja Mrda je nejasan. Najprije kaže da su i Rakić i Đurđević prije njega otišli uz Lisinu, a zatim piše da su sva trojica bili zajedno kad su 50 metara dalje primijetili njemačke skijaše: »Dragan Rakić je prvi skočio i najbržim trčanjem odlećeo uz brdo, zatim je istog momenta drug Nikola Đurđević također najvećom brzinom odlećeo pokraj njega. Ja sam znao da ne mogu brzo trčati od bolesti na noge i fleke na plućima i računao sam da mi je pravac kojeg su oni uzeli i previše dugačak, te da će me neprijatelj uspijeti dostignuti, jer je bio veliki snijeg i brisat prostor. Odmah sam u 3-4" sekunde odbacio od sebe materijal, kojeg samo nosio u torbici... računajući ako me neprijatelj rani ili ubije da ne nađe ništa od materijala, zatim sam skrenuo poludeno i uočio najpovoljniji teren, tj. brijeg i šumicu... Trkom sam letio dosta dugo uz brdo preko strane (strmine), a neprijatelj je pucao... Računao sam u sebi da sam prešao glavnu opasnost, pošto sam prešao glavni brisani prostor, a već je preda mnom stajala šumica hrastova sa sitnogoricom«, ali u tom trku Mrda je »upao među neprijatelja jakog 50-100 vojnika« tada »već toliko zamoren bježeći uz "brdo po snijegu da tako reći nisam vidio od znoja na očima ko je ni što je. Odjednom su skočila trojica njemačkih vojnika i šćepali me za ruke, te su me odmah prevalili na snijeg. Ja sam tek tad vidio da su Nijemci... « Da je, kaže »blagovremeno uvidio neprijatelja« bio bi se »svakako ubio sa pištoljem«.

Brkljač, ali spazih kako kraj mene pogibe komandir moga voda Rade Svilar⁹¹⁷, sjeća se Nikola Obradović. »Vatra posvuda oko nas. Treća četa se zbila oko ona dva kućerka, a mi uz brdo. Ranilo u noge našeg kurira Stevu Rašua, pa se uvukao pod lišnjak. Vidim ga. Dobro je, mislim, spasit ćemo našeg Stevu. A 3. četa u paklu. Ne možeš ljudima pomoći! A na Stevu mislim, volio sam ga, moram mu nekako pomoći. Izderala mi se obuća, a snijeg, baš gadno. Netko mi dade cipele. Ni sad ne shvaćam: otkud tu cipele! Sreća, pomislim, mogu sad niz brdo, po Stevu, do lišnjaka. Netko pojuri za mnom. Nađemo pod lišnjakom Stevu i jednog druga iz 3. čete, spasimo ljude. ...«

S brda se, prema cesti, po ranjenike, spustio i zamjenik komesara bataljona Jovo Marčetić. Očito, on je onaj koji je - po Obradovićevom sjećanju - poletio za njim prema stogu granja s liščem pripremljenim za koze. Po ranjene drugove su se bili vratili i Sijani - Dragan i Božo. Oni su izvukli Stevu Bujića, jednog od najmlađih u bataljonu: »Mališa je imao veliku ranu i bio je nepokretan. Dragan Šijan je nekako uspio da ga dovuče do jednog mlina i da ga tu sakrije«.⁹¹⁸

Dvije činjenice su - uz opću tugu zbog poginulih - potresno djelovale na čitavu brigadu: zarobljavanje partijskog sekretara brigade i divizije i gubitak bataljonske zastave. O zastavničaru Brkljaču i toj zastavi Ilija Radaković piše:

»U godinama uoči rata, najviši momak zrmanjske opštine bio je Dragan, sin Joje Brkljača... S visinom od preko dva metra, bio je zastavničar... Ta mu je zastava uručena 1942. iz ruku njegovog ratnog druga Danje Bogunovića. Narod Like i Okružni komitet KPH za Liku poklonili su je tada najboljem ličkom partizanskom bataljonu u trenutku kad su ga borbeni zadaci povelili dalje od Like... Duplo je izatkana, s jedne strane sa srpskom, a s druge sa hrvatskom trobojkom, sa crvenim zvijezdama na svakoj strani i izvezenim slovima: krtijašima - narod i Okružni komitet Like«.⁹¹⁹

Brigadu je posebno potresao gubitak partijskog sekretara brigade i divizije Sime Mrđe. Mjesec dana su slane patrole da traže njegovo tijelo na padinama Lisine, a u divizijskom listu »Uvijek naprijed« objavljen je potresni članak Đoke Jovanića o pogibiji Sime Mrđe.⁹²⁰

⁹¹⁷ »Kao da je slutio smrt, govorio je o njoj ujutro 8. januara«, priča Nikola Obradović za svog vodnika Svilara: »Imali smo u četi Miču Čopića, našeg Brajinu. Malo stariji, pa nam mio. Znali smo se s njim i našaliti, a on to volio, velika šaljivčina. Veli njemu onog jutra Rade Svilar, čuj što sam sanjao. Brajina kao i uvijek: 'De' reci de, što to majko moja?' Rade veli da mu je u san došla cura, lijepa i nepoznata, pa ga svega ljubi. Majko moja, veli Brajina, pričujvaj se danas, mogla bi biti mrka kapa...«

⁹¹⁸ Dušan Janković, n. d. 87

⁹¹⁹ Ilija Radaković, Labusova dolina i Vrpolje, Zb. *Kotar Gračac u NOR 1941-1945*, 630

⁹²⁰ O tome da je Simo Mrda zarobljen u Vrhovnom štabu se saznalo sredinom februara. Tito je odmah poslao depešu Glavnom štabu Hrvatske s uputstvom: »Tražite ga u razmjenju iz Banja Luke«. Razmjena je izvršena u aprilu. Mrda je postavljen za komesara 35. divizije. Tada je Dane Čuić Centralnom komitetu KPJ u vezi s tim poslao u ime divizijskog komiteta pismo: »... Nije se smjelo dogoditi da padne živ neprijatelju u ruke. Svi drugovi koji su sa njim Jajedno bili odlično su se držali, nisu dozvolili da neprijatelju živi padnu u ruke. ... Partijskoj organizaciji naše divizije ukaljaio je čast i ugled...« (Dokumenti centralnih organa KPJ NOR i revolucija 1941-1945, knj. 17 str. 26). Simo Mrda je na to odgovorio da je »blagovremeno uvidio neprijatelja« da bi se »svakako ubio sa pištoljem«. Istovremeno kritikuje Dragana Rakića i Durdevića jer nisu, kao što im savjetovao informativni oficir brigade Geco Končar (Končar je

Bataljon se, odstupajući u grupama uz Lisinu, prikupljao u rajonu planinskog sela Tankovac. Iz tog sela, komandant 1. bataljona je u štab divizije, kojeg je trebalo tražiti »negdje uz cestu prema Šipovu«, poslao svog miljenika, kurira Zdravka Lončara. Više kroz cjelac nego prtinom, dječak je nekako izbauljao na cestu Jezero - Šipovo i prtinom, koju je popodne 8. januara utabao štab divizije s prištapskim jedinicama, stigao u Duljce, 7 kilometara južno od Jezera, gdje je zatekao štab divizije. Već je bilo predjutro 9. januara. Iscrpljeni kurir je najsazetije obavijestio komandanta i komesara divizije o borbi s tenkovima i o tome da je »po svoj prilici poginuo drug zamjenik komesara«.

Komandant divizije je zadržao umornog kurira da predahne u divizijskom štabu. Dječak je tako čvrsto usnuo da uz svu viku ljudi i tujanj oružja i tenkova nije čuo da su neočekivano u Duljce prodrli Nijemci. Tek kad ga probude, shvatit će u kakvoj su teškoj situaciji.

U Duljcima je bila i kirurška ekipa 6. divizije. Prethodne večeri i svu noć je bila - kao što piše šef ekipe dr Ernest Kremzir - zabavljena ranjenicima: »Nismo imali vremena da predahnemo čak ni toliko da povučemo koji dim tako željenog duvana«. Glavni kirurg je obradio »oko 20 težih ranjenika«. Pred zoru »rešio sam da evakuišem sve ranjenike. Utovarili smo ih na volujske zaprege i otpremili u divizijsku bolnicu. ... Kad smo opremili posljednjeg ranjenika, izišao sam na sneg i jutarnje sunce da čujem novosti u komandi divizije. Udahnuo sam punim grudima čist vazduh i nešto oslušnuh: na stotinak metara čuo sam buku tenkova. Dok su drugovi Mutap (Dragoslav Mutapović), Srđan (Brujić), dr Štajner (Alfred), koji je dan ranije slomio ruku, pa mu je bila u gipsu, i moja ekipa užurbano izlazili i hvatali zaklone, neprijatelj je vatrom sa bliskog odstojanja pretvorio u ruševinu onu kućicu u kojoj smo do tad vršili operativne zahvate. Povlačili smo se organizovano, rekao bih za onu situaciju i pribrano, kad neko reče: eno raniše komandira čete. Pogledah: stvarno nemoćno leži čovek. Povratih se do njega: pogodilo ga zrno u glavu i paralizovalo mu čitavu levu stranu tela. Ceo dan ga je moja ekipa nosila (menjali smo se, sve dvoje po dvoje), braneći od neprijatelja i sebe i njega i priželjkujući trenutak i mesto da mu pomognemo... Postavili smo ga na sečiju, u polusedećem stavu, dve bolničarke su ga držale, a ja sam mu čekićem otvorio lubanju i izvadio zrno. Dok smo mi poslovali oko ranjenika, domaćica je, mislim da je bila Mađarica, pripremila paprikaš, a dr Štajner, onda načelnik saniteta divizije, svirao je sa jednom rukom na harmoniku, nastojeći, valjda, da ovaj - čak i za psihički i fizički najjače - težak trenutak učini što lakšim i sebi i drugima. I za pravo čudo ranjenik je preživio...⁹²¹⁾ Onda, prilikom operacije u selu Bešnjevu, ni Kremzir ni Štajner nisu verovali da će ranjeni komandir čete preboljeti, a činjenica da je ostao u životu

tako rekao Mrdi poslije razmjene), protunapadom omogućili izvlačenje partijskom sekretaru. Umjesto da organiziraju protuakciju, kako je predlagao Geco Končar, Rakić i Đurđević su - piše Mrda - »panično produžili bježanje više od jednog kilometra, a onda je drug Geco Končar rekao da ostade sekretar partijske organizacije i da moraju učiniti sve, tj. spustiti se niže i otvoriti vatru na neprijatelja na što oni nisu uopšte pristali, već su produžili dalje«.

¹¹ Dr Ernest Kremzir, Uprkos pravilima ratne hirurgije, Zb. *Šesta proleterska divizija*, 654

ponukala je dr Alfreda Štajnera da kasnije kaže kako to »zvuči senzacionalno, ali tako je uistinu i bilo.«⁹²²⁾

Kurir Lončar, povlačeći se iz Duljaca - on sam kaže: »Bježao sam kao zec!« - nije imao snage da preskoči neki zid. Srećom pred njim se našao komandant divizije. Dok je Jovanić preskakao zid, dječak mu se objesio za čizme i tako se s njim prebacio u zaklon.

Iz Duljaca, štab divizije se premjestio - povlačeći se preko duljačke kose - u Bešnjevo.

Sve to vrijeme, 8.9. i 10. januara jedinice 1. brigade vodile su borbe protiv četnika, ustaša i 92. motoriziranog grenadirskog puka. Borbe su, 9. januara vođene i na pravcu Jezero - Duljci (1. bataljon) i južno od ceste Čadavica - Mrkonjić-Grad (2. bataljon). Treći i Četvrti bataljon su bili izvan okršaja; 3. u pokretu od Šipova, s planine Lisine, dolinom Mladačke rijeke prema seocetu Poljane, a 4. prema cesti za Mliništa. Toga dana, 10. januara, 1. bataljon je, na položajima prema Jezeru, imao manje okršaje, 2. je bio raspoređen u rajonu Šipova, u Pljevi, a 3. je u pokretu prema Duljcima. Četvrti bataljon je, 10. januara iznenađen napadom njemačkih tenkova. Bilo je 12 mrtvih i nestalih.

U Potkraju, desetak kilometara zapadno od Šipova, prema Mliništim, 10. januara su počeli krajnje samokritični sastanci u štabu 6. divizije, a bit će - na različitim nivoima i u različitim okolnostima - nastavljeni gotovo sve do proljeća. Osnovna tema: stanje u 1. brigadi, odgovornost za iznenađenja i gubitke 1. i 4. bataljona, odgovornost komandanta 2. bataljona za propuštanje Nijemaca kod Rogolja...

Komandant 1. brigade kapetan Milan Dimić, za kojeg je štab divizije uoči njegovog dolaska u brigadu pisao da je »hrabar, disciplinovan, odan«, da ima »vojničko manje dobro« i da je »politički priličan«, po karakteru »pomalo zatvoren, inače borbi hladnokrvan i inicijativan«, (poslije dvomjesečnog komandovanja brigadom partijsko rukovodstvo je ocjenjivalo da se »u dosadašnjem rukovođenju sa jedinicom pokazao dobar i sposoban«)⁹²³⁾ u januaru je najoštrije kritikovan, a u februaru »povučen na raspolaganje« u štab divizije. Za »pojedine članove štaba«, bez imenovanja, rečeno je da su se »pokazali neodlučni, mlitavi i neinicijativni.«⁹²⁴⁾

Novi čovjek u brigadi od sredine januara, zamjenik komesara brigade Časlav Božović, stari komunist iz velike i ugledne crnogorske komunističke porodice, kojemu će odmah nakon dolaska u brigadu biti povjerena i dužnost sekretara divizijskog komiteta, što odlučujući u CK KPJ neće prihvatiti, s autoritetom svoje funkcije ocjenjivao je da »partijske jedinice I brigade nijesu mogle uočiti da zbog slabog starješinskog kadra, zbog vojničkih neuspjeha, pada moral i borbenost bataljona«, pa je predlagao, što će uglavnom biti i provedeno, »smjenjivanje izvjesnog broja starješina«. Božović je u prvom redu tražio smjenjivanje komandnog kadra u »Božidaru Adžiji« (komandant je bio Branko Rađenović, a komesar Gojko Milekić Mali) i »Matiji Gupcu« (Đuro Drobac i, od 18.

⁹²¹⁾ Dr Alfred Štajner, n. d. 649

⁹²²⁾ Zb. KOR, IV/20,45

⁹²⁴⁾ Isto, IX/5,221

decembra, kad je bio ranjen Božo Pavičić, Đuro Ljuština), mada će u januaru biti smijenjen samo komandant 2. bataljona Đuro Radovanac, koji je kategorično odbijao svaku kritiku na postupke 2. bataljona na položajima sjeverozapadno od Mrkonjić-Grada 7. i 8. januara. To što će kasnije i u štabu brigade i u štabu divizije biti prihvaćeno Radovančevo uvjeravanje o ispravnim borbenim postupcima »Pekiše Vuksana« neće izmijeniti odluku o povlačenju Đure Radovanca iz 2. bataljona na raspolaganje u štab brigade.

U oštirini ponavljanih kritika, baš u dane kad 1. brigada, i čitava 6. lička divizija, postižu danonoćne pobjede, kad se ide, uz silna žrtvovanja i beskrajni samoprijegor, iz uspjeha u uspjeh, što će za 1. brigadu s divizijskom cjelinom osigurati najlaskaviju pohvalu Vrhovnog komandanta, nije samo za rukovodioce 1. brigade, nego i za sve rukovodioce u diviziji, rečeno da im je »politički nivo na nedovoljnoj visini.«⁹²⁵ No, bit će tražena samo smjenjivanja u 1. brigadi, i to prvenstveno »smjenjivanje samog komandanta brigade«, navodno »zbog vojničkih neuspjeha.«⁹²⁶

Prva brigada nije imala ni jedne neuspjele akcije pod komandom Milana Dimića. Sve to vrijeme nižu se uspjesi, i pohvale nisu rijetkost. Pa i komandanti bataljona - i kritikovani Đuro Radovanac, Branko Radenović i Đuro Drobac, i nekritikovani Jovo Bursać - postižu mnoge uspjehe, a bilo je i pohvala od štaba divizije. A zbog gubitka u osmojanuarskim borbama s Nijemcima, teško da bi im se - uzimajući u obzir njihova dotadašnja iskustva u borbama s Nijemcima i nepoznavanje onog terena - išta moglo prigovoriti. Valja imati na umu da je ono bilo vrijeme karakteristično po tome što greške nisu praštane, ili uglavnom, nisu praštane, i za neki propust, mada objektivno objašnjiv i ljudski opravdan, partijsko rukovodstvo je bilo u stanju izricati najrigoroznije ocjene.

Da su propusti bili duboko proživljavani, da je neuspjeh podsticao, a ne smanjivao moral i volju, vidi se i po tome da, uz sve navedene kritike, divizijski komitet ocjenjuje da je u 1. brigadi »većina boraca prožeta željom da u sledećim akcijama popravi ono što je učinjeno«,⁹²⁷ a sekretar divizijskog komiteta, uz svu kritiku, ipak, smatra da je 1. brigada na najboljem putu da dosegne najveće priznanje Vrhovnog štaba - »da bude zaista zaslužna proleterskog imena.«⁹²⁸

U 2. bataljonu dužnost komandanta povjerena je Jandri Žuniću, prijeratnom podoficiru iz Donjeg Lapca. Taj dvadesetdvogodišnjak je do tada bio komandir 2. čete u »Matiji Gupcu«. Komesar 2. bataljona Pop Dimić će za njega reći da je »po dinamici, brzom rezoniranju i sposobnosti da svaku stvar stavi na pravo mjesto« bio »izuzetna ličnost«, odnosno da mu »u diviziji nema premca«.

Umjesto Žunića, za komandira 2. čete »Matija Gubec« postavljen je Milan Basta, onda devetnaestogodišnjak, prvoborac iz Lipovog Polja.

IV/20,45

⁹²⁶⁾ Isto, IX/5.35

⁹²⁷⁾ Isto, 362

⁹²⁸⁾ Isto, 223

Sve to je rješavano »u borbenom hodu«, u predasima između bitaka, nekad na položajima. Jandre Žunić je, na primjer, komandu 2. bataljona preuzeo u trenu kad je bataljon već bio raspoređen za napad na njemačku kolonu kod Berića, desetak kilometara sjeverno od Mliništa.

Njemačka ofanziva još nije bila jenjala.

Komanda 2. oklopne armije je od svojih divizija u Bosanskoj krajini tražila da se što prije uspostavi saobraćaj od Mrkonjić-Grada na jug preko Mliništa i Glamoča prema Livnu i moru.

Vrhovni komandant, odnedavno maršal Jugoslavije, Tito je onih dana, od jutra 9. januara, bio na rezervnom komandnom mjestu Vrhovnog štaba kod željezničke stanice Potoci, kamo je stigao od željezničke stanice Pliva malom kompozicijom uskotračnog vlaka. Operativni dio Vrhovnog štaba s Titom i anglo-američkom vojnom misijom smjestio se u barakama na istočnim padinama Klekovače, 1200 metara zapadnije od stanice Potoci. Tu će mu danima, sve do noći 27. i 28. januara, prva obrambena linija biti položaji 1. ličke brigade i 3. ličke brigade. Prateći razvoj situacije, Tito je s Potoka u 11.15 sati 13. januara poslao depešu štabu 1. proleterskog korpusa:

»Hitno zatvorite pravac Mlinište dovlačenjem snaga Šeste ličke divizije... Prikupite (njene) snage na sektoru Jasenovi Potoci - Mliništa«.⁹²⁹

Štabu 6. divizije je naređenje preneseno već u podne 13. januara. U rano popodne toga dana štab divizije je iz sela Dakići, gdje je bio od 11. januara, krenuo za Jasenove Potoke, naredivši prethodno 1. brigadi da odmah »sa linije Potkraj - Sokolac - Draganić krene na liniju Lipovac - Popovići - Glavica - Jasenovi Potoci«, da bi, »u slučaju prodora neprijatelja kroz položaje III brigade«, koja je upravo vodila žestoke borbe sjeverno od Mliništa, rajon Carovac - Grabež - Gradina - Marcete, onemogućila neprijatelju pokret preko Mliništa prema Glamoču.⁹³⁰⁾

Tito je, procjenjujući prilike i odnose na bojištu, onih dana na Potocima pisao da »šesta neprijateljska ofanziva, koju je neprijatelj otpočeo od Sandžaka do Karlovca, sve više slabi« i da Nijemci još »vode ofanzivne operacije samo u zapadnoj Bosni i Lici«.⁹³¹ Tada je bila u jeku njemačka operacija »Naptuhen«: 1. brdska divizija, 369. legionarska divizija i 7. SS-divizija probijaju se prema Livanjskom i Duvanjskom polju, a 92. motorizirani grenadirski puk preko položaja 1. i 3. ličke brigade probija se manjim dijelom snaga od Šipova, a većim dijelom snaga od Mrkonjić-Grada preko Mliništa prema Glamoču. Tim prodorom su bile ugrožene »baze« pripremljene za prijem savezničke pomoći na Mliništima i na Glamočkom polju. Radi osiguranja tih baza, trebalo je spriječiti prodor njemačkih snaga i preko Janja i Pljeve i preko Mliništa. Zbog toga Tito 14. januara naređuje štabu 1. proleterskog korpusa:

»Razbiti Nijemce, ugrožavaju nam baze za prijem sprema«.⁹³²¹

J. B. Tito, n. d. 18,178
⁹³⁰> AVII, 797,14-19/2

» J. B. Tito, n. d. 18,178
⁹³²> Isto, 132

Popodne 14. januara Titovo naređenje je preneseno i 1. i 3. brigadi 6. divizije. Te dvije brigade su, zapravo, već bile angažirane izvršavajući Titovo prethodno naređenje u vezi sa zatvaranjem svih pravaca prema Glamočkom polju. Na tim položajima će Ličani zaslužiti Titovo izuzetno priznanje »za naročito junaštvo pokazano u borbi protiv njemačkih divizija«.^{93B)}

Iz sela sa sjeverozapadnog ruba Pljeve, brigada je 13. januara poslana u rajon sela i željezničke stanice Mliništa na uskotračnoj pruzi Jajce - Drvar, koja je u svoj dužini bila osposobljena za saobraćaj još 1942, u Bihaćkoj republici. Bataljoni 1. brigade su imali zadatak da iz svojih smještajnih baza u selima Lipovac, Jasenovci Potoci, Popovići i Rankovići neprestano napadaju njemačko-kvislinške kolone onemogućavajući im prodor u Glamočko polje. U bojnoj relaciji tih dana je najčešće pisano kako je ishrana slaba, ili dosta slaba, a smještaj »nije najbolji, jer sve su jedinice na položaju« u dubokom snijegu. Vrijeme: magla, pomalo sniježi, hladna kiša, duva sjevernjak.

Neprijatelj je ujutro 14. januara s artiljerijom počeo tući položaj 1. i 3. brigade na Gradini. Cesta je bila razrušena pa Nijemci ne upotrebljavaju motorizaciju, ali je u napadu oko dvije hiljade pješadinaca. Ocjenivši da su jedinice 3. brigade u teškoj situaciji, štab divizije - objašnjava Đoko Jovanić »ubacuje jedan bataljon 1. brigade ka Grabežu s ciljem da zaštiti desni bok te brigade. Borbe su vođene čitav dan i neprijatelj je bio zadržan i prikovan za komunikaciju«.⁹³⁴⁾ U noći 14. i 15. januara neprijatelj je popravio cestu, pa od Mrkonjić-Grada dovlači nova pojačanja sa oko 200 motornih vozila. Ta kolona je zaustavljena napadima 3. brigade i jednog bataljona 1. brigade.

Procjenivši da se cestom preko Mliništa za Glamoč ni tenkovi, ni kamioni, a ni pješadija ne mogu probiti, uza sve veliko angažiranje četnika i domišljatim manevrima skijaških grupa 92. motoriziranog grenadirskog puka, poslije oštih borbi vođenih 14. i 15. januara, njemačka komanda je intervenirala slanjem 98. puka 1. brdske divizije s Kupreškog polja preko Janja i Draganić-Podova. Snažni udar s boka, 1. i 3. brigada nisu mogle odbiti. Tada je štab divizije 3. brigadu rasporedio zapadno od komunikacije Mrkonjić-Grad - Mliništa - Glamoč, na liniji Pecka - Medna, a 1. brigadu u Potocima (1. bataljon), u rajonu stanice Ovčara (3. bataljon) i između Jasenovih Potoka i Mliništa (4. bataljon). Štab brigade i 2. bataljon, koji je zadržan u rezervi, bili su nekoliko kilometara sjevernije od Ovčare, u seocetu Mihajilčići.

Raspoređena na položajima oko Vrhovnog štaba, 1. brigada je svakodnevno u okršajima s neprijateljem. Borbe vođene na komunikaciji i oko komunikacije izvijugane između visova od 1486 metara (Đula glava) i Gradine (tt. 918) bile su različitog intenziteta. Uglavnom u zasjedama, bataljoni 1. brigade su imali mnogo manje gubitaka nego neprijatelj napadan na cesti. Tako su 1. i 4. bataljon 16. januara imali samo jednog ranjenog, a ne zna se koliko su bili ukupni gubici neprijatelja, ali se zna da je zarobljeno 16 ruskih legionara.⁹³⁵⁾ Narednog dana,

^{933>} Zbornik *Sesta proleterska divizija »Nikola Tesla«*, 258

⁹³⁴⁾ Đurđević Jovanović, n. d. 586

^{935>} AVII, 797, 14-19/2

17. januara, neprijatelj je ponovo napadnut između Jasenovih potoka i ceste. Poginuo je 1 borac iz 4. bataljona. Prvi i 2. bataljon su vrlo uspješnu akciju izveli 18. januara napadajući njemačku motorizaciju na snijegom prekrivenoj cesti kod Mliništa.

Nijemci se jesu, zahvaljujući bočnom udaru dijelova 1. brdske divizije, probili do Glamoča, ali saobraćaj cestom Mrkonjić-Grad - Glamoč ni jednog trena za Nijemce nije bio siguran. Iz tog podatka se vidi da su jedinice 6. divizije, posebno 1. brigada, poslije prvih januarskih sudara s tenkistima 92. mehaniziranog grenadirskog puka, dosegle taktiku najoptimalnijeg suprostavljanja neprijatelju, koji je bio superioran u opremi i jači na komunikacijama, ali izvan komunikacija nije mogao ništa učiniti. Uzaludno su alpinisti išli u svakodnevne akcije prema Jasenovim Potocima, Peckoj, Lipovcu i Mednoj. Koju stotinu metara južnije od Lipovca, na padinama Plećina, tri čete »Marka Oreškovića« su 18. januara - po računu štaba 1. brigade - ubile oko 50 njemačkih vojnika. Broj je, po svoj prilici, uvećan, ali to ne umanjuje blistavu pobjedu krtijaša. Dok su se čete krtijaša obračunavale sa skijaškim grupama, izvan ceste, 2. bataljon »Pekiša Vuksan« je napao njemačku motorizaciju na cesti ispod Smrčeve kose, gdje su zapaljena 3 kamiona.⁹³⁶ⁱ

Hladnog i maglovitog 19. januara ponovljeni su podvizi 1. i 2. bataljona. Poslije tih borbi štab divizije je pisao da u 1. brigadi »moral nije slab«,⁹³⁷ⁱ i ako već danima »zbog vođenja borbe nije bilo mogućnosti za odmor«. ⁹³⁸ⁱ Moral je, uz sav umor i glad, uz svu studen, i pored »silne golotinje i bosotinje vascijelog sastava«, bio veoma visok. Raspoloženje za borbu golemo. U takvom raspoloženju tri bataljona su 19. januara izvela napad na njemačku kolonu automobila i tenkova kod seoceta Protić, 18 km sjeverno od željezničke stanice Mliništa. Istovremeno s napadom bataljona 1. brigade i Nijemci su krenuli u napad. Tenkovi su na velikoj okuci između Protića i Belića presekli streljački stroj 1. bataljona. No, tada je »Pekiša Vuksan«, koji je držao položaje s istočne strane ceste na 918 metara visokoj Gradini, pokazao sve svoje sposobnosti. Tenkovi su zaustavljeni, a povlačenje 1. bataljona, koji je po drugi put u roku od dva tjedna imao teške gubitke (od 13 poginulih 8 su krtijaši), osigurano. Dramatične borbe su vođene i 20. januara. Čanković piše:

»Sv. Jovan. Brigada držala položaj i vodila borbu. I, II i IV bataljon napadali kolonu kod Berića, a III (bataljon) držao položaj prema Mliništima. Poginulo 7 drugova i ranjeno oko 10«. ⁹³⁹ⁱ

Toga dana čete 2. bataljona »Pekiša Vuksan« prvi put u borbi vodio je Jandre Zunić. Zajedno s njim i Jankom Dimićem Popom, u streljačkom stroju 1. čete, kojom je komandovao Miloš Todorić, 20. januara je u borbu ušao i oficir pri štabu brigade, nastavnik na oficirskom kursu, Banijac Dušan Rudić, poručnik, do rata učitelj u Pavlovcu, društven i duhovit, rijetko vršan kozer i dobar pjevač. Obično zaokupljen štapskim i »profesorskim« poslovima, u štabu divizije je za njega u prijedlogu za oficirske činove, septembra 1943, pisano kako »u borbi još nije ispro-

^{936>} Isto

⁹³⁷ⁱ Mutapović, 11-17

^{938>} AVII, 796, 14-19

^{919>} MRJ, 433. III. 3/303

ban«, iako je bio partizan od ustanka. Zbog toga se u rajonu Mliništa, kad nije bilo kurseva, ni vojne ili političke obuke, stalno javljao u dobrovoljce. Komandant divizije je za nj pisao da je »karaktera čvrstog«, da je »odan NOB-i«, na vojnom kursu »dobar nastavnik«, s mnogo »volje za rad«. ⁹⁴⁰¹ Operativni oficir brigade Miloš Čanković, koji je u svoj dnevnik rijetko unosio lična imena, uveče 20. januara zapisuje: »Poginuo Rudić Dušan, poručnik. Pokopan u selu Pecka, kod stana Gajić Vase«.

Borba toga dana bila je izuzetno žestoka.

Nijemci su dio snaga, u tenkovima, zadržali na cesti, a alpince, na skijama, izvukli su na okolna brda, tako da će mjestimično položaji 1. brigade biti natkriljeni. Borba je vođena uglavnom po četama, koje su s mnogo umješnosti, ulažući maksimum napora, odlučno manevrirale. No 1. četi 2. bataljona i 2. četi 1. bataljona svaka mogućnost manevra je bila onemogućena. Na kosi Zamaglica, iznad Ciganskih klanaca, podno 903 metra visoke Berića-glavice i jata Berića-kuća, 1. četa 2. bataljona je jurišem išla na proboj iz obruča. U tom jurišu je poginuo poručnik Rudić. Blizu njega pao je i smrtno pogođen kurir Bogdan Počuća iz Divosela. Jurišem se iz obruča probijala i 2. četa »Marka Oreškovića«. U tom probiju, zapravo: držeći zaštitnicu prilikom probija 2. čete, poginuo je devetnaestogodišnji Mane Javorina za kojeg su i izuzetno hrabri Bogdan Bolta i Rade Krajnović tvrdili u džepnim novinama da je »najbolji borac u bataljonu«. Nije bio bogzna što naoko. Suvonjav, u sebe uvučen, reklo bi se: jedva vuče svoj puškomitraljez. A od puškomitraljeza se nije rastajao. »Gdje postaviš Manu Javorinu iz Studenaca, nije mrdalo«, pisalo je u džepnim novinama »Marka Oreškovića«. Obično bi 2. četa na najteže položaje raspoređivala mršavog Manu Javorinu, visokog Nikolu Obradovića i još višeg, dvometraša, komandira 2. voda 2. čete, Dušana Pilju: tri šarca u tri silovita momka. No, 20. januara kroz obruč su se probili samo Pilja i Obradović; Dušan Pilja ranjen. A Mane Javorina je poginuo. Zapravo, bio je teško ranjen. Kad se četa probila, on je sakrio svog šarca, pa se nekako dovukao do osamljene kuće: u toj kući je opisao mjesto gdje je ostao sakriven njegov puškomitraljez. Tu su ga njegovi drugovi našli.

Poslije borbe vođene kod Berića, jedinice 1. brigade nisu imale okršaje na cesti Glamoč - Mliništa - Mrkonjić-Grad. Iscrpivši snage, zamoren i stalnim napadom jedinica NOVJ, a i nevremenom, neprijatelj se poslije 20. januara povlači u utvrđene garnizone. Pet dana je 1. brigada bdjela oko ceste očekujući nove njemačke kolone, ali kako neprijatelja nije bilo, 25. januara su se bataljoni pustili prema Pljevi, u sela Potkraj - Sokolac - Draganić Podovi.

U iščekivanju neprijatelja izvršene su analize svih akcija izvedenih od izlaska iz Bugojna. U tim akcijama, od 8. do 22. januara, gubici su bili veliki: 34 mrtva, 27 ranjenih, 14 zarobljenih, 3 dezertera. Ukupno izbačeno iz stroja: 81, prekomandovano: 21. ⁹⁴¹⁾

⁹⁴⁰¹ AVII, 796, 31-22/4

⁹⁴¹ U januaru, poslije sudara 1. bataljona s tenkovima, u rajonima Sipova i Mliništa, poginuli su ili od rana umrli: Milan Paripović, Đuro Milošević, Đuro Počuća, Vuka Priča, Đuro Mirković, Dane Delić, Ivica Glavan, Dane Baškot, Mirko Baškot, Milan Batinić, Jovo Bulj, Mane Javorina, Ivan Vlaše, Milan Eror, Dušan Rastović, Dragan Rodić, Dušan Rudić, Gojko Novaković, Rade Čurčić, Rade Baškot, Bogde Matić, Sava Milićević, Mane Adžić, Petar Bokan, Milan Vein, Milan Cvjetičanin i Branko Končar.

Sudeći po pismu Đoke Jovanića Glavnom štabu Hrvatske 10. februara 1944, brigade 6. divizije tada nisu imale ni po 1000 boraca. Najviše odsutnih je bilo u Lici: ukupno više od 300.⁹⁴²⁾ U divizijskoj bolnici, kojom je u ono vrijeme rukovodio dr Josip Dojč, ugledni neuropsihijatar, početkom februara bilo je 118 boraca - 9 na nosilima, 25 sposobnih za jahanje i 84 koji su mogli da se sami kreću. Osim toga u bolnici 1. brigade početkom februara je bilo 15 bolesnih i 3 ranjena. U bolnici je tih dana umro Stanislav Francetić, a dr Isidor Papo je u dva navrata, 24. januara u Crljivici i 25. januara u Drvaru, operirao Đuru Vukšu, koji je kod Mliništa teško ranjen 19. januara. Sanitet 1. brigade je u odnosu na prethodnu godinu sve osposobljeniji za brigu o ranjenicima. U decembru su pri Sanitetskom odjeljenju Vrhovnog štaba završili s još 45 drugova viši sanitetski kurs referenti saniteta 1. i 4. bataljona 1. brigade Stevo Marić i Dušan Pećanac.⁹⁴³⁾

U analitičkoj ocjeni komandanta 6. divizije za bojeve u januaru se kaže da su »u mnogo čemu specifični«, da su to »bili bojevi na komunikacijama i za komunikacije«, i da je u tim bojevima neprijatelj »primijenio nov način dejstva: sa motoriziranim kolonama, u kojima je obavezno bilo tenkova, brzo se probijao komunikacijama, u dubinu. U tim motoriziranim kolonama bili su dobro izvežbani skijaši, koji su se iskrcavali kad su naišli na otpor i natkriljavali jedinice koje su organizirale taj otpor. Pored motoriziranih kolona nastupale su i planinske jedinice, čiji je cilj bio da ovladaju planinskim masivima i da tamo uništavaju naša skladišta, baze i sva naselja.

Uslovi u kojima je dejstvovala 6. divizija bili su vrlo teški: zima, visok snijeg, slaba naseljenost, siromašan, nepoznat i opustošen kraj na kom se osjećao jak četnički uticaj. Trebalo je to sve savladati pored nadmoćnijeg neprijatelja, u čemu su jedinice Divizije ispoljile veliku upornost. Na taj način neprijatelju su naneseni veći gubici, pored dosta velikih vlastitih gubitaka. Međutim, neprijateljski gubici su bili tri do četiri puta veći od vlastitih. Istovremeno neprijatelj je primoravan da mijenja planove i dejstva i da dijelove 1. brdske divizije od Kupresa pomjera k Mliništima, što je olakšalo situaciju 10. diviziji kod Kupresa i 9. diviziji kod Livna. Za ocjenu borbenih dejstava Divizije u ovom vremenu najznačajnija je zahvalnost Vrhovnog komandanta. Ona je imala vrlo veliko moralno značenje, jer je dala snažan podstrek za nova pregnuća« ocjenjuje Đoko Jovanić.

Početkom 1944. godine vojno i političko rukovodstvo u 6. diviziji, baš kao i rukovodstva u brigadama, često će ustvrditi kako »smo došli na novi teren na kome se nismo odmah snašli«, i kako »naši komandiri i komandanti nisu imali iskustva pravog vojničkog u ratovanju«, ili kako »naši borci nisu poštivali disciplinu u ratovanju«, ili kako »naši borci nisu poštivali disciplinu vatre, ali sve te ocjene više treba pripisati potrebi samokritike, nego razložnim kritikama. Rezultati bojeva pokazuju da se divizija dosta brzo privikla na novi teren, i da su borci poštivali prilike na bojištu, i da su znali na vatru odgovoriti vatrom, i da

su komandiri i komandanti pokazali upravo pravo vojničko iskustvo, što će priznati svi oni koji su bili očevici držanja, ponašanja i borbi 6. divizije u Bosni decembra 1943. i januara 1944. godine. I sam Vrhovni komandant je to priznao potpisavši uoči odlaska s Potoka u Drvar priznanje:

»Izjavljujem svoju zahvalnost i priznanje borcima, komandirima i politkomesarima 6. ličke divizije, 1. divizije VII i IX brigade 10. divizije za naročito junaštvo pokazano u borbi protiv njemačkih divizija na odsjeku fronta Mrkonjić-Grad - Travnik - Prozor. U tim bojevima vi ste pokazali da je naša NOV nepobjediva i da su propali njemački planovi o ponovnom porobljavanju Bosanske krajine. Slava borcima, komandirima i političkim komesarima koji su u ovoj borbi dali svoje živote za slobodu i sretniju budućnost naših naroda«.

Ilija Radaković govori na mitingu u Dalmaciji 1943. godine

Štabovi bataljona 1. brigade uoči beogradske operacije

*Đuro Zorić, Milka Vrzić, i Vlado
Pejić (stoje); sjedi Mićo Čopić*

Stevo Glumac i Branko Leskovac

*Stevo Tankosić, Janko Svilar, Stevo Glumac, Mile Kolak, Damjan Zorić
i Milan Dosen (slijeva na desno)*

Caslav Boiović

Milica Graovac

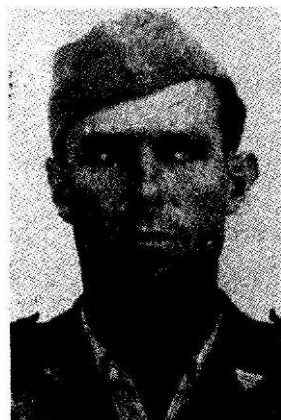

Nada Eror-Canković

Đuro Potkonjak Đurika (lijevi) i Đuro Ljubojević Ljutica

Dušan Čubrilo Duja

Milan Pilipović, Milan Basta, Miloš Potkonjak, Đuro Ljuština, Bogde Vujnović Vrdačev, Bozo Pavičić, Đuro Drobac, Miloš Todorčić i Lašo Vujnović (stoje); čuče: Svetozar Stefanović, Ivan Asanović, Miloš Čanković, Luka Čačić, Milan Trešnjić i Mladen Šikić. Kod Valjeva 19. septembra 1944.

*Politički delegat voda Milica
i sestra joj Mara Rašeta*

Mihajlo Perčević

*Josip Kekina, Miroslav
Valjan, Zivorad Vićentijević
i nepoznati borac (stoje);
sjede: Gojko Njegovan
i Pero Radenović*

*Stevo Dragišić
i Đoko Jovanić Mali
(slijeva na desno)*

*Dragan Đorđević, Veljko Joković
i Gojko Banjeglav (stoje);
čuče: Marica Drobac i Miki Mala*

Milan Zorić sa bolničarkama

Milan Prasarić i Milan Basta

Zdravko Lončar, koji je u trinaestoj godini otišao u partizane

*Mirko Medić, Dane Medić
i Mate Grbić (slijeva na desno)*

